

УДК 378.017:316.77

І. А. Дирда

ПРОБЛЕМА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ОСВІТІ

У статті розкривається сутність міжкультурної комунікації в освітньому процесі. Аналізуються погляди вітчизняних і зарубіжних вчених, які займалися дослідженням означеної проблеми. Розкриваються поняття полікультурна освіта і міжкультурна комунікація.

Ключові слова: діалог культур; комунікація; культура; міжкультурна комунікація; мова; полікультурна освіта.

Сучасному суспільству, в якому співіснують носії різних національних культур, звичаїв, психологічних укладів тощо властивий поліетнічний характер, що пояснює значущість проблем, пов'язаних із подоланням деяких особливостей і складностей, властивих міжкультурній комунікації учасників освітнього процесу. Одним із найголовніших чинників успішного спілкування між представниками різних націй є створення сприятливих умов для взаємозбагачення малої й домінантної культур, що у свою чергу зумовлює необхідність удосконалення змісту освіти, форм і методів підготовки кадрів в умовах полікультурного середовища.

Одним з основних завдань освіти є підготовка молоді до життя в інноваційному суспільстві, що зумовлює необхідність переорієнтування системи освіти на формування у молодій людини інноваційного типу культури, мислення і готовності до інноваційного типу дій.

За програмою ЮНЕСКО «Культура світу» мета полікультурної освіти полягає в тому, щоб:

- створити, встановити і розвивати гармонію у стосунках між членами різних етнічних груп;
- вивчити традиції рідної культури, процеси їх переробки в рамках нової культури;
- надати допомогу і підтримку представникам культур, що контактують, виховати взаємну відкритість, інтерес та терпимість (Культура мира, 1994).

Проблему полікультурної освіти різною мірою висвітлено у концепціях

мультикультурної освіти (І. Бессарабова, Г. Дмитрієв, Д. Бенкс, В. Містер та ін.), міжкультурної освіти (Г. Ауернхаймер, В. Нике, Г. Палаткіна та ін.), плюралістичної освіти (Е. Беккі, А. Бруннер, Н. Козакевич), міжкультурної комунікації (Н. Іконников, Р. Льюїс, С. Тер-Мінасова та ін.), взаємодії культур (В. Болгаріна, Н. Крилова, І. Лощенова, В. Тішков та ін.).

У дослідженнях українських науковців вивчено передумови упровадження полікультурної освіти в Україні (Л. Голік, Л. Гончаренко, Т. Клищенко, М. Красовицький, В. Кузьменко, Г. Шевченко та ін.) й аспекти міжкультурної та кроскультурної комунікації в освітньому процесі (З. Бакум, А. Василюк, Г. Крючков, С. Мартиненко, Н. Мойсеюк, С. Ніколаєва, О. Романовський, С. Сисоєва).

Основною ідеєю означених підходів є виховання у молоді толерантного ставлення до інших культур, залучення до світових гуманістичних цінностей (прав людини, свободи, плюралізма, демократії).

Полікультурна освіта – це особливий спосіб мислення, заснований на ідеях свободи, справедливості, рівності; освітню реформу, спрямовану на удосконалення традиційних освітніх систем для їх відповідності інтересам, освітнім потребам і можливостям вихованців незалежно від їх расової, етнічної, мовної, соціальної, гендерної, релігійної, культурної приналежності; міждисциплінарний процес, наявний у змісті дисциплін навчальної програми;

взаємостосунки між учасниками навчально-виховного середовища; процес залучення студентів до світової культури через послідовне засвоєння знань про рідну і загальнонаціональну культури, формування у молоді толерантного ставлення до культурних відмінностей, ознак, необхідних для життя у полікультурному світі (Бесарабова І. С., 2008; Болгаріна В., Лощенова І., 2002).

Зміст поняття «полікультурність» і необхідність його реалізації в освіті закладено в низці законодавчо-нормативних документів системи освіти України: Національна доктрина розвитку освіти, Державна національна програма «Освіта», Концепція національного виховання, Концепція громадянського виховання, Концепція 12-річної загальної середньої освіти, Закон про вищу освіту та ін.

У Національній доктрині розвитку освіти зазначено, що пріоритетними завданнями сучасної освіти є:

- збереження та збагачення українських культурно-історичних традицій, виховання шанобливого ставлення до національних святинь;
- формування культури міжетнічних і міжособових стосунків;
- виховання людини демократичного світогляду, яка дотримується громадянських прав і свобод, з повагою ставиться до традицій, культури, віросповідання та мови спілкування народів світу (Національна доктрина розвитку освіти, с. 3).

Серед принципів реалізації Державної національної програми «Освіта» доречно звернути увагу на: гуманізацію освіти, метою якої є формування цілісної освітньої системи, духовності, культури особистості та планетарного мислення; національну спрямованість освіти, що базується на глибокому національному підґрунті, що пов'язана з історією, традиціями, збереженням і збагаченням культури українського народу, визнанням освіти як важливого інструменту

національного розвитку і гармонізації національних зв'язків (Освіта. Україна ХХІ століття. Державна національна програма, 1994).

Діалог та взаємодія різних культур – це основна ідея полікультурної освіти. Через розуміння та усвідомлення своєрідності рідної культури можна зрозуміти специфіку інших культур. Діалог культур передбачає обмін досягненнями матеріальної та духовної культури країн і народів не тільки у сфері виробництва, торгівлі, науки, мистецтва, а й в інших сферах діяльності; засобом здійснення комунікаційних зв'язків, умовою взаєморозуміння людей.

Складність і багатомірність діалогу дає невичерпні можливості для його вивчення, підтвердженням чого є наукові дослідження вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема: А. Аверинцева, М. Бахтіна, В. Біблера, Ю. Лотмана, М. Шульги, Л. Щерби, М. Бубера, Г. Гадамера та ін.

Поняття «діалог культур» вперше було витлумачено у працях російського ученого М. Бахтіна. На його думку, діалог – це взаєморозуміння (тобто єдність, подібність і тотожність) учасників цього процесу, збереження власної думки, власної в іншій (злиття з нею) і дотримання дистанції (свого місця). Тобто діалог культур можливий лише на основі взаєморозуміння, але разом з тим – лише на основі індивідуального в кожній культурі (Бахтін М. М., 1979). Діалог культур – це проникнення в систему цінностей тієї чи іншої культури, повага до них, подолання стереотипів, синтез самотнього й інонаціонального, який веде до взаємозбагачення і входження у світовий культурний контекст. У діалозі культур важливо побачити загальнолюдські цінності взаємодіючих культур.

За переконанням М. Шульги, діалог культур – це «така форма і спосіб комунікації двох культур, коли кожна із сторін визнає іншу як рівну, виявляє до

неї інтерес, визнає її відмінність, поважає її унікальність і водночас через пізнання і визнання характеристик іншої культури поглиблює уяву про себе, чіткіше усвідомлює себе, свої контури і якості, поглиблює самоідентичність» (Шульга М. О., 1997, с.33).

Аналіз наукової літератури показав, що поняття «культура» витлумачують по-різному. На думку Е. Холла і С. Хелмана, культура – це знання стандартів сприйняття, віри, оцінки та поведінки, що поширюються на картини світу, соціальні норми та зразки поведінки, які проявляються у процесі соціальної інтеракції членів суспільства. Зазвичай культуру прирівнюють до суспільства, яке відрізняється від інших суспільств своїми національними державними кордонами або набору етнічних ознак. Культура є змінним процесом, що залежить від індивіда, місця і часу. Кожна група людей, нація створює свій стиль життя зі своїми цінностями, нормами, поведінкою (Л. Самовар, Н. Крилова, Р. Д'Андрате, М. МакЛарен).

Різноманітність дефініцій свідчить про інтеграцію культури в соціальне життя, контекстність культури, її багатомірність, полісистемність, високий ступінь її значущості для соціуму.

Поняття «культура» та «комунікація» взаємопов'язані. Перетворення понять і смислів у слова, міміку, жести, символи, їх кодування і декодування ґрунтується на культурі і визначається як комунікативний процес.

У лінгвістичному, культурологічному, психологічному, педагогічному і філософському аспектах поняття «комунікація» витлумачено як:

- складний, символічний, особистісний, транзакційний процес, який дозволяє учасникам виявляти зовнішню інформацію, внутрішній емоційний стан і статусні ролі, в яких перебувають учасники по відношенню один до одного (Е. Бенвеніст, К. Кітінг, Л. Самовар, С. Тінг-Туні);

- соціально зумовлений процес обміну інформацією різного характеру і змісту, що передається спрямовано за допомогою різних засобів, має за мету досягнення взаєморозуміння між партнерами. Даний процес здійснюється відповідно до певних правил і норм (Т. Грушевицька, З. Попова, О. Садохін);

- специфічна форма взаємодії учасників спілкування, у процесі якої відбувається не тільки передача інформації, але й обмін ідеями, думками, інтересами, формування рис характеру, позицій, установок, засвоєння суспільно-історичного досвіду. Комунікація виступає засобом розв'язання учбових задач, соціально-педагогічного забезпечення учбового процесу і засобом організації взаємостосунків викладача і студента (О. Бодалев, В. Кан-Калік, О. О. Леонтьєв, Б. Ломов, А. Макаренко, А. Мудрик);

- одна з атрибутивних властивостей матерії, яка зумовлена матеріальною єдністю світу, взаємозв'язком, взаємозалежністю явищ і процесів дійсності (М. Бахтін, М. Бубер, Г. Гадамер, М. Хайдеггер).

Міжкультурну комунікацію у низці праць витлумачено як форму комунікації двох або більше представників різних культур, у процесі якої відбувається обмін інформацією та культурними цінностями (Л. Самовар, В. Гудікунст, С. Тінг-Туні, Н. Шамне).

На думку В. фон Гумбольта, О. Потебні, Є. Тарасова, особливістю міжкультурної комунікації є використання її учасниками під час прямого контакту спеціальних мовленнєвих дискурсивних стратегій, відмінних від використовуваних під час спілкування в межах однієї культури. Учасники міжкультурного спілкування формуються в результаті оволодіння етнічними культурами, що спричинює відсутність оптимальної спільності знань про світ, необхідних для однакового розуміння мовних / немовних знаків. Так, комунікативний процес частково

забезпечують психічні функції, такі як: мислення, пам'ять, свідомість, мова. Поєднання двох видів знань – мови та культури – забезпечує ефективне спілкування (Тарасов Є. Ф., 1996).

Основою формування особистості, яка здатна до міжкультурного діалогу і комунікації, є взаємозв'язок мови і культури. Як запевняє С. Тер-Мінасова, все людство – це продукт мови і культури, які дані нам при народженні й при оволодінні рідною мовою. «У мові є міцний пласт разом з мовою ми засвоюємо як щось стале. Проте потім починаються конфлікти, коли ми зустрічаємося з людьми, які мають інші умови життя. Відповідно виникають конфлікти культур і конфлікти мов» (Тер-Мінасова С. Г., 2000, с. 17). Мова – це не тільки засіб спілкування, а мова спілкування – не просто набір правил граматики, фонетики й лексичний склад мовлення тощо – це ще й величезний комплекс культурних знань про те, як живе і функціонує у світі мови предмет або явище, яке позначене мовними засобами. Мова відображає світ і формує носіїв мови, визначаючи їхню етнічну і культурно-історичну єдність.

Міжкультурна комунікація, яка збагачує національні культури є явищем неоднозначним, оскільки сприяє створенню вторинної мовної особистості, спрощенню і подоланню суперечності «свій-чужий», виступає інструментом культурної експансії. Будь-яка комунікація між представниками різних народів і культур потребує спеціальних знань і навичок реалізації комунікативних завдань.

Л. Самовар і Р. Портер пропонують модель міжкультурної комунікації (див. Рис.1.), у якій подано зміну повідомлень за умови кодування і розшифровки їх змісту учасниками міжкультурної комунікації у контексті власної культури. В окремих випадках інтерпретація такого повідомлення може мати інше значення (L. Samovar, R. Porter, 2010).

Проаналізувавши джерела наукової літератури з окресленої проблеми, можна зробити висновки про те, що:

- пріоритетними завданнями сучасної освіти є: збереження та збагачення українських культурно-історичних традицій; формування культури міжетнічних і міжособових стосунків; виховання людини демократичного

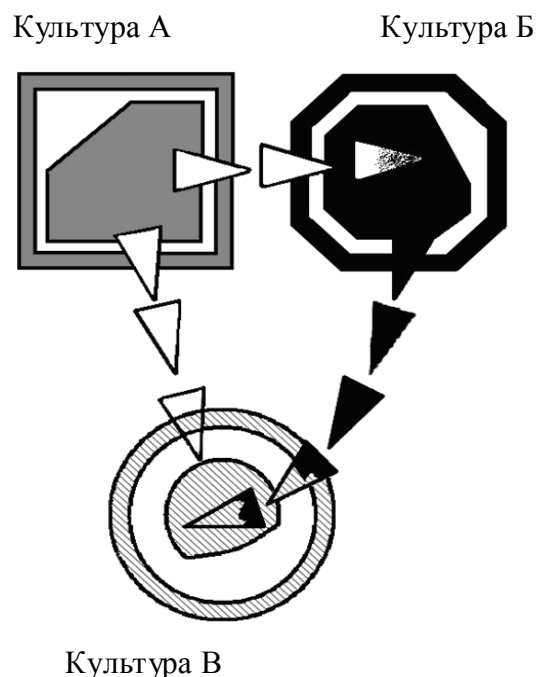

Рис.1. Модель міжкультурної комунікації Л. Самовара і Р. Портера

світогляду, яка дотримується громадянських прав і свобод;

- одним із головних об'єктивних протиріч, властивих культурам усіх народів світу, є протиріччя між розвитком національних культур і їхнім зближенням.

Тому необхідність діалогу культур є умовою самозбереження людства, а формування духовної єдності є результатом діалогу сучасних культур;

- міжкультурну комунікацію витлумачують як знання стандартів сприйняття, віри, оцінки та поведінки, що поширюються на картини світу, соціальні норми та зразки поведінки, які проявляються у процесі соціальної інтеракції членів суспільства;

- основою формування особистості, яка здатна до міжкультурного діалогу і комунікації, є взаємозв'язок мови і культури. Мова відображає світ і формує носіїв мови, визначаючи їхню етнічну і культурно-історичну єдність.

Література

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / Сост. С. Г. Бочаров; Текст подгот. Г. С. Бернштейн и Л. В. Дерюгина; Примеч. С. С. Аверинцева и С. Г. Бочарова. — М. : Искусство, 1979. — 424 с. — (Из истории сов. эстетики и теории искусства).

2. Бессарабова И. С. Поликультурное образование в России и США: к постановке проблемы / И. С. Бессарабова // Современные проблемы науки и образования. — 2008. — №5. — С.59 — 62.

3. Болгаріна В. Культура і полікультурна освіта / В. Болгаріна, І. Лощенова / Шлях освіти. — 2002. — №1. — С. 2 — 6.

4. Культура мира: Программа ЮНЕСКО. — 1994.

5. Національна доктрина розвитку освіти : затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002 // Освіта України. — 2002. — 23 квітня (№ 33). — 40 с.

6. Освіта. Україна XXI століття. Державна національна програма. — К.: Райдуга, 1994. — 210 с.

7. Тарасов Е. Ф. Межкультурное общение — новая онтология анализа языкового сознания / Е. Ф. Тарасов // Этнокультурная специфика языкового сознания. — М. : Институт языкознания РАН, 1996. — С. 7 — 22.

8. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова. — М. : Слово, 2000. — 624 с

9. Шульга М. О. Формула злагоди — діалог культур // Віче. — 1997. — № 1. — С. 32 — 37.

10. Samovar L. A. Communication between cultures / Samovar L. A., Porter R. E., McDaniel E. R. — Wadsworth : Cengage Learning, 2010. — 411 p.

И. А. Дырда

ПРОБЛЕМА МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ В ОБРАЗОВАНИИ

В статье раскрывается сущность межкультурной коммуникации в образовательном процессе. Анализируются взгляды отечественных и зарубежных ученых, которые занимались исследованием данной проблемы. Раскрываются понятия поликультурное образование и межкультурная коммуникация.

Ключевые слова: диалог культур; коммуникация; культура; межкультурная коммуникация; поликультурное образование; язык.

I. Dyrda

PROBLEM OF INTERCULTURAL COMMUNICATION IN EDUCATION

The article describes the essence of intercultural communication in the educational process. Analyzes the views of scientists who researched the problem. The notions of polycultural education and intercultural communication are exposed.

Priority tasks of contemporary education are: saving and enrichment of Ukrainian cultural and historical traditions; formation of interethnic and interpersonal cultures; upbringing of a person who sticks to civil rights and who has democratic outlook. One of the main object contradictions between cultures of all nations is a contradiction between the development of national cultures and their approaching. That's why the necessity of the dialogue of cultures is the condition of self-saving of the humanity, and the formation of spiritual unity is a result of the dialogue of contemporary cultures.

Intercultural communication is considered as knowledge of standards of perception, belief, assessment

and behavior. This knowledge is spreading to the picture of the world, social norms and samples of behavior, which are developed in the process of social interaction of society members.

The connection between language and culture is the basis of formation of the personality, who is capable of intercultural dialogue and communication. The language reflects the world and creates informants, defining their ethnic, cultural and historical unity.

Key words: *communication; culture; dialogue of cultures; intercultural communication; language; polycultural education.*

Рецензенти:

Зоренко І. С. – к.пед.н., доц.,
Салашенко Г. М. – к.пед.н., доц.

Стаття надійшла до редакції 17.12.2013